

Antoni GASIOROWSKI

Najstarsze dokumenty poznańskiego domu joannitów

Dokończenie*

IV

Wśród wydanych w kodeksie wielkopolskim dokumentów joannickich osobne miejsce przypisać trzeba dokumentom KDW nr 202 i 300. Pierwszy z nich to nadanie joannitom przez Władysława Odonica w roku 1237 rozległej włości korytowskiej położonej nad rzeką Iną, na południowy wschód od pomorskiego Choszczna⁸⁵. Ignacy Zakrzewski wydrukował go — podobnie jak i inne dokumenty joannickie — na podstawie późnych, osiemnastowiecznych kopii przechowywanych w archiwum joannitów w Pradze i w archiwum poznańskim. Wcześniej, według innej kopii wydał go Edward Raczyński w swoim kodeksie wielkopolskim⁸⁶.

Oryginał nadania Odonica z roku 1237 przechowywany był w Archiwum miasta Krakowa wraz z kilkoma innymi dokumentami joannitów polskich. Treść jego pokrywała się zasadniczo z kopią Raczyńskiego⁸⁷. Ponadto w Wilnie wśród omawianego wyżej zespołu dokumentów joannickich odkryto nowy przekaz tego nadania, o innej inwokacji niż przekazy poprzednie, arendze pokrywającej się z kopią zamieszczoną u Zakrzewskiego (dłuższa od arengi kopii Raczyńskiego), ze skróconą natomiast silnie — w porównaniu z obydwoma drukowanymi przekazami — narracją (brak dokładnego omówienia granic nadawanego terytorium)⁸⁸. Tak więc znamy trzy redakcje nadania Odonica dla joannitów z roku 1237, z tego dwie w oryginałach. Wzajemnym stosunkiem tych dokumentów do siebie zajmował się już K. Maleczyński. Po przeprowadzeniu analizy dyktatu i pisma obydwu oryginałów uznał on dyktat obydwu za wytwór kancelarii książęcej. Dukt oryginału „krakowskiego“ (obszerniejszego) przypisał słusznie również kancelarii książęcej⁸⁹. Dukt drugiego z oryginałów, różny od wszystkich znanych nam wielkopolskich dokumentów książęcych tego okresu, zbliżony natomiast bardzo do pisma współczesnego dokumentu joannitów z Grobnik na Śląsku, przypisał odbiorcy, czyli według dotychczasowych poglądów, poznańskim joannitom⁹⁰.

Dokument Odonica nie podaje nigdzie, dla którego domu joannitów został wydany⁹¹. Przypisanie nadania joannitom poznańskim nastąpiło właściwie na skutek wydrukowania tekstu w Kodeksie dyploma-

* Część pierwsza rozprawy ukazała się w tomie VIII, s. 83–95.

⁸⁵ Wydawca KDW dokładnie identyfikuje cały obszar stanowiący treść nadania.

⁸⁶ Codex diplomaticus Maioris Poloniae, ed. E. Raczyński, nr 16. Według przekazu E. Raczyńskiego przedrukował dokument Codex Pomoraniae Diplomaticus [CPD], I, nr 248.

⁸⁷ Archiwum Państwowe miasta Krakowa, sygn. dok. nr 846. Według tego oryginału dokument wydał K. Maleczyński, Studia nad dyplomami, s. 256 n., tam też fotografia oryginału (tabl. nr XVI).

⁸⁸ Oryginał do roku 1915 w Bibliotece Publicznej w Wilnie, sygn. nr 7. Tekst wydał również K. Maleczyński, Studia nad dyplomami, s. 255 n., tam też fotografia oryginału (tabl. nr XVII).

⁸⁹ Studia nad dyplomami, s. 123–127.

⁹⁰ Ibidem s. 149. Nadanie Korytowa joannitom poznańskim przyjmuje również S. Karwowski, Komandoria, s. 11; J. Matuszewski, Immunitet, s. 403 i Z. Kaczmarczyk, Immunitet, s. 266, i inni.

⁹¹ *Ego Włodiszlau — donavi hereditatem, que vulgariter Choritouo vocatur, domui hospitali sancti Johannis Bapstiste — —*.

tycznym Wielkopolski. Porównanie duktu „wileńskiego“ oryginału dokumentu Odonica, pochodzącego prawdopodobnie od odbiorcy, z duktem innych dokumentów poznańskich joannitów nie przynosi pozytywnych wyników — nie można znaleźć żadnych cech wspólnych ani z przypisywanymi joannitom poznańskim dokumentami biskupa Benedykta⁹² czy Pawła⁹³, ani z późniejszym Bolesława Pobożnego⁹⁴. Tu więc nie znajdziemy poparcia dla tezy o poznańskim adresie dokumentu Odonica. Nie znajdziemy go również analizując treść nadania Odonica. Włość korytowska nie występuje nigdy wśród posiadłości domu poznańskiego, odległa jest też bardzo od wszystkich znanych nam posiadłości tego domu. Spojrzenie na mapę pozwala bliżej określić dom joannicki, dla którego przeznaczone było nadanie Odonica⁹⁵. Włość korytowska położona jest na północnym skraju Wielkopolski, nad granicą pomorską. Tuż po drugiej stronie tej granicy leżały rozległe posiadłości pomorskich komandorii joannitów, których ośrodek stanowił w tym okresie Stargard⁹⁶. Temu też domowi przypisać należy nadanie Odonica⁹⁷. Korytowo i przyległy do niego Recz spotykamy niedługo potem w posiadaniu pomorskich joannitów. Mianowicie w roku 1268 Barnim I z grupą feudałów pomorskich zagarnęli komandorii stargardzkiej niemało dóbr, między innymi właśnie Korytowo i Recz⁹⁸, które zresztą zwrócili w dwa lata później⁹⁹. Tak więc musimy wyłączyć Korytowo z grupy posiadłości domu poznańskiego. Pisarza „wileńskiego“ oryginału tego dokumentu szukać trzeba wśród joannitów pomorskich.

Zajmiemy się jeszcze dokumentem opublikowanym w kodeksie wielkopolskim pod numerem 300. Wystawcą jego jest Przemysław I, w roku 1252. Dokument nie zachował się w oryginale — nie mamy nawet żadnej wiadomości o jego istnieniu. Najstarsza — i jedyna zarazem — jego kopia znajduje się w Archiwum Archidiecezji Poznańskiej w kopii transumptu Władysława Jagiełły z roku 1425, podobnie jak omówiony wyżej dokument Władysława Odonica z roku 1238¹⁰⁰. Wystawca — Przemysław I — stwierdza: *omnibus in Zalocino et Colo commorantibus gratiae suae plenitudine et omne bonum — —. Ad petitionem nobilis viri magistri Theodorici domus hospitalis de Posnania, vos et omnes ad vos pertinentes in nostram speciale recepimus protectionem, conferentes vobis a nobis et a nostris omnibus omnimodam libertatem et securitatem*. Mieszkańcy wsi Zalocino i Colo zostali więc wzięci na prośbę komandora poznańskiego pod opiekę księżką i otrzymali szerokie, acz bliżej nie określone wolności i zabezpieczenia. Dawniejsza literatura uważała owe wsie za własność domu poznańskiego. I. Zakrzewski w tomie I kodeksu wielkopolskiego tłumaczy je jako Zielęcín i Koło¹⁰¹, zaś w tomie IV identyfikuje je z Sulęcínem na ziemi lubuskiej i Kolczynem koło Gorzowa, miejscowościami będącymi niegdyś w posiadaniu templariuszy, a po ich likwidacji w początkach XIV w. włączonymi rzekomo — na wzór innych posiadłości templariuszy polskich — do włości joannitów¹⁰². A. Małecki w swojej rozprawie o biskupstwie lubuskim¹⁰³ również uważa owo Zalocino za Sulęcín, stwierdza jednak równocześnie, że Sulęcín nigdy nie należał do joannitów, na długo bowiem przed kasatą templariuszy został przez tych ostatnich sprzedany margrabiom brandenburskim¹⁰⁴. Jeszcze inaczej identyfikuje te wsie — bez podania uzasadnienia — H. Belée, uważając je za Zielęcín koło Wielichowa

⁹² KDW 29.

⁹³ KDW 104.

⁹⁴ KDW 344.

⁹⁵ Por. S. Kozierowski. Atlas nazw Słowiańszczyzny zachodniej, z. 1. Pomorze Zachodnie, Poznań 1945, również mapa w pracy K. Ślaskiego, Granica wielkopolsko-pomorska w okresie wczesnego feudalizmu, Przegląd Zachodni 10 (1954) nr 1–2, s. 104–105.

⁹⁶ O posiadłościach joannitów pomorskich pisze H. Hoogeweg, Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern, t. II, Stettin 1925, s. 869–904, tam też dalsza literatura.

⁹⁷ Nadanie Władysława Odonica dla klasztoru pomorskiego nie jest tu wypadkiem odosobnionym. Znamy kilka wcześniejszych nadań tego księcia na rzecz klasztorów pomorskich — przede wszystkim dla Kolbacza w roku 1223 (KDW 145 i 154) i w roku 1236 (KDW 195).

⁹⁸ Por. Pommersches Urkundenbuch [Pomm. UB], II, nr 891, także H. Hoogeweg, o. c., s. 876.

⁹⁹ Pomm. UB II, nr 914.

¹⁰⁰ Por. regist nr 7.

¹⁰¹ KDW I, s. 266.

¹⁰² KDW IV, s. 177 i 292.

¹⁰³ Biskupstwa w pierwotnej epoce Polski, w: Z dziejów i literatury, Lwów-Petersburg 1896, s. 257, przypis.

¹⁰⁴ Ibidem. A. Małecki uważa dokument Przemysła I za fałszykat z XIV wieku, po roku 1312, kiedy to joannicy przejęli dobra templariuszy. Fałszerstwo takie byłoby jednak nieuzasadnione, gdyby w wieku XIV owo Zalocino nie należało już do templariuszy czy do joannitów, ale do margrabiów brandenburskich.

w powiecie kościańskim i Koło w powiecie wschowskim¹⁰⁵. O przynależności tych wsi do joannitów nie mamy jednak żadnych wzmianek.

Analizując bliżej dokument Przemysła stwierdzić trzeba przede wszystkim, że nie mamy dostatecznych powodów, aby twierdzić, że wymienione wsie należały do domu poznańskiego. Wsi o podobnych nazwach nie spotykamy również nigdy wśród posiadłości domu poznańskiego. Większość cytowanych identyfikacji nie może wytrzymać krytyki także ze względów językowych — nazwę *Zalocino* nie bardzo można pogodzić z Sulęcinem, jak również *Colo* nie bardzo odpowiada Kołczynowi. Wiadomo już również, że ani Sulęcín, ani Kołczyn nigdy nie należały do joannitów. W dokumencie Przemysła chodzi więc o inne wsie. Ślad prowadzi znów do posiadłości pomorskich joannitów. W posiadaniu domu stargardzkiego znajdują się wsie Żalęcino i Kolin, położone w niewielkiej odległości od siebie, na południe od Stargardu¹⁰⁶. Wsie te spotykamy we władaniu joannitów stargardzkich w pierwszej połowie XIII w.¹⁰⁷ W roku 1229 Barnim I potwierdził nadanie joannitom pomorskim Stargardu ze wsiami, wśród których spotykamy właśnie Żalęcino i Kolin (*Szalotino et Colo*)¹⁰⁸. Wsie te leżą na skraju posiadłości joannickich na Pomorzu, granicząc z dobrami klasztoru kołbackiego¹⁰⁹. Przynależność ich do domu stargardzkiego w późniejszym czasie nie ulega wątpliwości¹¹⁰. Tak więc i ten dokument wyłączyć trzeba z zespołu dokumentów domu poznańskiego.

Zachodzi pytanie, jaki był cel wystawienia dokumentu, mocą którego książę wielkopolski wziął pod opiekę mieszkańców wsi położonych na Pomorzu, podlegających zwierzchności księcia pomorskiego. Wsie te leżały nad ówczesną granicą polską. Jako jedyne wytłumaczenie tego faktu można przyjąć, że Przemysł I na prośbę komandora poznańskiego brał pod swą opiekę mieszkańców wsi należących do pomorskich joannitów. Wsie te w wyniku starć pogranicznych znaleźć się mogły chwilowo pod panowaniem księcia wielkopolskiego. Jest to zupełnie prawdopodobne zważywszy na ciągłe niepokoje na pograniczu pomorskim tego okresu (walki Barnima I z Przemysłem I)¹¹¹.

Odkrycie motywów wystawienia dokumentu nie przesądza jeszcze sprawy jego autentyczności. Brak oryginału utrudnia tu — jak zwykle — ostateczną i pewną odpowiedź. Forma dokumentu Przemysła jest bardzo oryginalna i nie spotykana nigdy u tego wystawcy. Ze względu na tę formę należałoby uznać omawiany dokument za mandat, tak zresztą określa go sam wystawca. Dokument nie jest zaopatrzony w listę świadków, co stanowi rzadki wypadek wśród dokumentów Przemysła, ciekawa również jest formuła indygnacyjna, nie operująca — jak większość tego rodzaju formuł ówczesnych — gniewem i niełaską sił nadprzyrodzonych, a „ograniczająca się“ do groźby niełaski książęcej w wypadku naruszenia postanowień książęcych. Tego rodzaju formuła indygnacyjna stanowi wśród wytworów kancelarii Przemysła I zupełny unikat. Wszystkie te jednak zastrzeżenia nie stanowią wystarczającego powodu do podważenia autentyczności mandatu Przemysła, dlatego też raczej uznać go należy za autentyczny w pełni.

V

Pochodzenie szpitalników poznańskich jest dotąd nie ustalone. Z wcześniejszych badaczy jedynie A. Małecki uważał, że konwent poznański przybył z Zagościa, opierał jednak swój wniosek tylko na zwykłej sekwencji dat¹¹². Brak zupełnie jakichkolwiek bezpośrednich wiadomości źródłowych dotyczących tego zagadnienia. Przypuszczenie Małeckiego ma jednak duże szanse prawdopodobieństwa. Z krajów czy

¹⁰⁵ Urkundenregesten zur Geschichte der Stadt Posen, Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift im Wartheland I (1940) nr 11.

¹⁰⁶ Por. mapkę w pracy K. Ślaskiego, *Granica*, s. 104, gdzie występuje i Żalęcino i Kolin. Podobnie i tegoż, *Podziały terytorialne Pomorza w XII i XIII wieku*, Poznań 1960, gdzie podobna mapa wskazująca wyraźnie pograniczne położenie tych miejscowości. Ibidem, s. 118: „po stronie pomorskiej [granica pozostawia] Pomietów, Moskorzyn, Żalęcino, Kolin i Rzeplino“.

¹⁰⁷ Dokument dla joannitów pomorskich z roku 1198 rzekomo, w którym spotykamy po raz pierwszy wymienione wsie, jest falsyfikatem z XIII w. Por. Z. Budkowa, *Repertorium*, nr 141 i 142.

¹⁰⁸ CPD I, nr 177. Por. także H. Hoogeweg, o.c., s. 871, gdzie identyfikacja nazw.

¹⁰⁹ Por. Pomm. UB II, nr 608 z roku 1255, który określa posiadłości Kołbacza jako ciągnące się m.in. *ad terminos Salentin et Kolin*.

¹¹⁰ H. Hoogeweg, o.c., s. 886—888.

¹¹¹ Rok 1252 przyniósł ożywienie walk na tym pograniczu. W wyniku tych walk Barnim doszedł aż do Drzenia, potem nastąpiła kontrofensywa Przemysła I (por. *Kronikę wielkopolską*, również *Rocznik kapituły poznańskiej*, MPH II, s. 570 i III, s. 19 oraz MPH n.s. VI, 1962, s. 30).

¹¹² A. Małecki, *Klasztory w Polsce w obrębie wieków średnich*, s. 333.

działnic sąsiadujących z Wielkopolską joannici najwcześniej osiedlili się w Małopolsce. Powstanie komend pomorskich przypada na czasy późniejsze. Na Śląsku pojawiają się joannici prawdopodobnie współcześnie z poznańskimi, dokładna data ich sprowadzenia nie jest jednak pewna¹¹³. Również nie jest ustalona proveniencja joannitów śląskich — ślady prowadzą tu w stronę Małopolski i Czech¹¹⁴. Podobnie ma się sprawa chyba i z joannitami poznańskimi. Ich domu macierzystego musimy szukać bądź w Małopolsce, bądź bezpośrednio w Czechach, gdzie zakon już wcześniej zdobył liczne posiadłości. Joannici czescy jak i małopolscy bezpośrednio lub pośrednio przybyli z Jerozolimy. Wśród szpitalników jerozolimskich w wieku XII przeważał element romański, francuski¹¹⁵. Na ślad romańskich szpitalników natrafiamy i w Polsce. Kilka wskazujących na romańskie pochodzenie cech charakterystycznych dostarczył nam dokument biskupa Pawła, który — jak wykazaliśmy wyżej — sporządzony został w kancelarii odbiorcy. Również romańskie cechy pisowni wykazuje „wileński“ oryginał dokumentu Władysława Odonica dla joannitów pomorskich z roku 1237. Wskazał na to już K. Maleczyński¹¹⁶. Dopiero wiek XIII przyniósł ziemczenie polskich komend szpitalników jerozolimskich¹¹⁷. Można przypuścić z dużą dozą prawdopodobieństwa, że w Poznaniu tron domu joannitów na przełomie stuleci XII i XIII stanowił element francuski.

Przeprowadzona wyżej analiza dokumentów joannitów poznańskich pozwoliła na ustalenie joannickiego pochodzenia dyktatu i pisma dwóch dokumentów, a mianowicie biskupa Pawła z roku 1218¹¹⁸ i Bolesława Pobożnego z roku 1256¹¹⁹. Należy ponadto przypuszczać, że dokument Władysława Odonica z roku 1238¹²⁰ został również ingrossowany u odbiorcy, na podstawie wcześniejszej treści dokumentu Laskonogiego z roku 1225¹²¹. Wydaje się również, że autorstwo dokumentu biskupa Benedykta¹²² przypisać trzeba joannitom. Dukt tego dokumentu porównywać można z dokumentami wystawionymi dla joannitów śląskich przez biskupa Żyrosława II około roku 1189¹²³ oraz Kazimierza Sprawiedliwego dla domu zagójskiego z lat 1170—1175¹²⁴. Wszystkie te trzy dokumenty łączy ponadto wspólna inwokacja, formuła maledykcyjna (*anathema sit*) oraz brak daty¹²⁵.

Uzyskujemy w ten sposób cztery dokumenty będące wytworem odbiorcy. Z pozostałych znanych, jeden powstał niewątpliwie w kancelarii księcia (KDW 117), trzy papieskie oczywiście w kancelarii wystawcy. Tak więc trzeba stwierdzić, że zdecydowana większość dokumentów joannickich spisywanych w kraju była wytworem odbiorcy. Wskazuje to na istnienie w domu poznańskim skryptorium dokumentów, wraz z zaczątkami instytucji spełniającej pewne funkcje kancelarii, zajmującej się mianowicie koncyptowaniem poszczególnych dokumentów, i to od pierwszych lat istnienia domu poznańskiego, na co wskazuje dokument biskupa Benedykta¹²⁶.

Zachodzi pytanie, w jakim stopniu joannici poznańscy opanowali sztukę koncyptowania dokumentów. Stwierdzić trzeba, że dokumenty, których dyktat pochodzi od naszych szpitalników, nie stoją na wysokim

¹¹³ Historię joannitów śląskich omawia T. Silnicki, *Historia Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1400*, t. II/1, Kraków 1939, s. 110 in., tam też dalsza literatura.

¹¹⁴ Tak stawia sprawę T. Silnicki, l. c.

¹¹⁵ Historia początków zakonu joannitów posiada już dużą literaturę. Przykładowo wymienić można: A. M. L. Bussy, *Histoire des Chevaliers Hospitaliers de St. Jean de Jérusalem*, t. I, Paris 1859; A. T. Drane, *Der Johanniter-Orden*, Aachen 1888; J. Delaville le Roulx, *Les Hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre 1110—1310*, Paris 1904 i wiele innych.

¹¹⁶ K. Maleczyński, *Studia nad dyplomami*, s. 149.

¹¹⁷ W odniesieniu do Śląska stwierdza to T. Silnicki, *Historia Śląska*, s. 116; por. tegoż, *Wpływy francuskie*, s. 414 in.

¹¹⁸ KDW 104.

¹¹⁹ KDW 344.

¹²⁰ KDW 213.

¹²¹ KDW 117.

¹²² KDW 29.

¹²³ *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, wyd. K. Maleczyński, t. I, Wrocław 1956, nr 66; MPPal., z. 2, tabl. XXVIII

¹²⁴ *Kodeks dyplomatyczny Polski III*, nr 6; MPPal., z. 1, tabl. VI. Na podobieństwa pomiędzy dokumentami biskupa Żyrosława i Kazimierza Sprawiedliwego wskazuje już Z. Budkowa, *Repertorium*, nr 78 i 120.

¹²⁵ Brak daty charakterystyczny jest dla większości dokumentów joannickich najwcześniejszego okresu w Polsce, Czechach i na Morawach (por., obok wymienionych, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, I, ed. G. Friedrich, Praha 1907, nr 245, 313, 320). Por. też uwagi o dokumentach joannickich J. Šebanka we wstępie do: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, t. IV/1, Praha 1962, s. 39—40.

¹²⁶ Por. też uwagi o skryptoriach i produkcji dokumentowej joannitów czeskich zawarte w pracy Z. Fiali, *Kotázce funkce našich listin do konce 12. stol., Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, Řada historická*, 7 (1960), s. 5 i n.

poziomie sztuki kancelaryjnej. Formularz ich jest przeważnie niepełny, kolejność poszczególnych formuł ulega często zachwianiu. Brak stałych formularzy jest zupełnie wyraźnie widoczny. Często jest również obfite korzystanie z dosłownych zapożyczeń treści i układu dokumentów starszych, znajdujących się w momencie spisania następnym w archiwum joannickim.

VI

W wyniku przeprowadzonej wyżej krytyki dokumentów uzyskujemy jednocześnie pewne uzupełnienia dotychczasowego stanu badań historii poznańskich joannitów. Ująć je można krótko w kilku punktach.

1. Data założenia szpitala i przybycia joannitów. Data założenia szpitala była w dotychczasowej literaturze ustalana raz na podstawie przekazu Długosza¹²⁷, drugi raz na podstawie danych podawanych rzekomo przez dokument biskupa Benedykta¹²⁸. Trzeba jeszcze raz stwierdzić, że żaden z dokumentów nie łączy założenia szpitala z faktem sprowadzenia joannitów do Poznania, wobec tego jedyną datą założenia szpitala zachowaną do dziś jest data przekazana nam przez Długosza (1170), na rok zaś 1187 kłaść trzeba osadzenie joannitów przy szpitalu.

2. Z pierwotnego uposażenia joannitów poznańskich wyłączyć trzeba cytowaną dawniej zawsze wieś Suchylas, której brak w oryginale potwierdzającego dokumentu Władysława Laskonogiego z roku 1225, a która pojawiła się dopiero w interpolowanej kopii tegoż dokumentu, będącej podstawą wydania w kodeksie wielkopolskim. Z nadań dokonanych rzekomo przez Władysława Odonica wyłączyć trzeba — jak wykazano wyżej — wieś Pogorzelicę z przewozem (otrzymaną przez szpitalników dopiero w latach 1250 — 1253), oraz wioski Skorzęcin, Wielkie i Wierzchucin, które znalazły się dopiero w interpolowanej kopii dokumentu Odonica z roku 1238.

3. Przesunąć trzeba datę otrzymania przez szpital zwolnienia z podworowego na lata po 1250. Wzmianka o podworowym w dokumencie Odonica z roku 1238 jest również interpolacją, pojawiającą się w kopii.

4. Wyłączyć trzeba z nadań biskupów poznańskich Radwana i Benedykta dziesięciny ze wsi Wielkie i Suchylas (wsie te znalazły się w wymieniającym dziesięciny szpitala dokumencie biskupa Pawła z roku 1218 w wyniku późniejszej interpolacji oryginału) oraz dziesięciny z Wargowa, które znalazło się w późniejszych kopiach tegoż dokumentu, między innymi zaś w kopii stanowiącej podstawę wydania dokumentu w kodeksie wielkopolskim. Dziesięciny z Wargowa uzyskali joannici dopiero w roku 1512. Natomiast uzupełnić trzeba wykaz pierwotnych dziesięcin szpitalnych o dziesięciny z Jarogniewic w opolu kostrzyńskim, których nie wymieniały kopie dotąd znane, a o których mówi oryginał dokumentu biskupa Pawła.

5. Wyłączyć trzeba spośród istniejących wsi wieś *Samoczyska* uważaną przez niektórych badaczy za wieś dziesięciną szpitala. Nazwa *Samoczyska* powstała w wyniku błędnego odczytania i połączenia w jedno przez Długosza lub jego poprzednika nazw wsi Sanniki i Rujsce.

6. Wyłączyć trzeba spośród domniemanych posiadłości domu poznańskiego Korytowo koło Choszczna z przyległościami, Żalęcino i Kolin; wsie te należały w omawianym okresie do joannitów pomorskich.

VII

Zachowane najstarsze dokumenty joannitów poznańskich nie są oczywiście wszystkimi posiadanymi niegdyś przez szpitalników. Z omawianego okresu, oprócz znanych nam dokumentów Benedykta, Celestyna, Innocentego, Grzegorza, Pawła, Laskonogiego, Odonica i Bolesława Pobożnego¹²⁹, wiemy o istnieniu co najmniej trzech dalszych dokumentów — Mieszka Starego z lat 1187—1193¹³⁰, biskupa Arnolda

¹²⁷ J. Łukasiewicz, *Obraz*, t. I, s. 263; A. Małecki, *Klasztory*, s. 333; również T. Ruszczyńska i A. Sławska, *Poznań*, Warszawa 1953, s. 18.

¹²⁸ S. Karwowski, *Komandoria*, s. 9, który odrzuca przekaz Długosza. Za nim idzie większość późniejszych badaczy.

¹²⁹ KDW 29, 30, 37, 104, 117, 208, 213, 344.

¹³⁰ Wspomina o nim bulla Celestyna (KDW 30). Pisze o nim najobszerniej Z. Budkowa, *Repertorium*, nr 115.

z lat 1196–1201¹³¹, wreszcie Przemysła I z lat 1250–1253¹³². Być może również, że istniał dokument fundacyjny szpitala poznańskiego z roku 1170, brak jednak o nim jakiegokolwiek wzmianki.

Poznańskie archiwum joannitów nie należało chyba w średniowieczu do pieczołowicie chronionych i dobrze urządzonych. Nie słyszymy o poznańskich kopiariuszach dokumentów z okresu średniowiecza. Być może kopiariusze te prowadziła organizacja nadrzędna domu poznańskiego, a mianowicie przeorat joannitów na Polskę, Czechy, Morawy i Austrię w Pradze. W archiwum przeoratu w Pradze¹³³ zachowały się kopie wszystkich nam znanych dokumentów poznańskich joannitów, przeważnie jednak bardzo późne, z wieku XVII i XVIII¹³⁴. Nie słyszymy również o żadnych transumptach dokumentów poznańskich dokonanych wcześniej niż w XV w. Dopiero właśnie w wieku XV dom poznański rozpoczął wielką akcję potwierdzania swoich przywilejów. W roku 1417 kanonik i oficjał wrocławski Jan Jankowicz z Namysłowa transumował dokument 37 i osobno 104¹³⁵. W roku 1425 Władysław Jagiełło w Kościanie transumował kilka dokumentów joannickich, nie zawsze dotyczących nawet domu poznańskiego¹³⁶. W roku 1436 ponownie przedstawiony został do potwierdzenia dokument Pawła, tym razem Wincentemu Jordanowi, *sędziemu i konserwatorowi praw i przywilejów komandorów i braci szpitala jerozolimskiego*, kanonikowi wrocławskiemu¹³⁷. W wieku XVI transumpt Jana Jankowicza został potwierdzony dwa razy przez władze joannickie¹³⁸, zaś transumpt Jordana – przez Zygmunta Starego w 1544 r.¹³⁹ Ten ostatni wraz z transumptem Jagiełły został w roku 1549 wpisany do ksiąg kapituły poznańskiej¹⁴⁰. W wiekach XVII i XVIII akcja ta nie ustawała. Joannici transumowali i oblatowali stare dokumenty nie wystawione nawet dla nich, ale dotyczące dóbr przez nich aktualnie posiadanych¹⁴¹.

Ta ożywiona akcja potwierdzania nie objęła wszystkich dokumentów joannickich. Wspomniałem już o pomijaniu w przedstawianiu do potwierdzenia dokumentu 117, który zastąpiony został z powodzeniem przez dokument 213¹⁴². Nie słyszymy też nic o potwierdzeniach nie znanych dziś dokumentów z lat 1187–1193, 1196–1201 i 1250–1253. Można przypuszczać, że zaginęły one jeszcze w średniowieczu. Dużą część zachowanych dyplomów komandor poznański Jan z Tęczyna Ossoliński oblatował w grodzie poznańskim dnia 23 IV 1668 r.¹⁴³ W wieku XVIII wszystkie zachowane w oryginale dyplomy spisano w specjalnym kopiariuszu archiwum przeoratu praskiego¹⁴⁴. Niektóre z nich oblatowano również jeszcze

¹³¹ Dokument Arnolda był przypuszczalnie podstawą przy redakcji bulli Innocentego III z roku 1201, potwierdzającej nadanie prebendy szpitalnikom.

¹³² O istnieniu dokumentu potwierdzającego zamianę ze szpitalnikami wspomina Bolesław Pobożny w swoim dokumencie z roku 1256 (KDW 344).

¹³³ Po ostatniej wojnie mieściło się ono przejściowo w Orliku, obecnie wróciło znów do Pragi.

¹³⁴ Nie można wykluczyć przypuszczenia, że domy joannitów starały się o dwa egzemplarze poszczególnych dokumentów, z których jeden pozostawał wówczas w domu, na rzecz którego poczynione zostało nadanie, drugi zaś przechowywany był w archiwum władzy nadrzędnej zakonu. Znany fakt wystawienia co najmniej dwóch dokumentów z roku 1237 (KDW 202). Ciekawe również jest przechowywanie w Polsce bulli Grzegorza IX z roku 1238, adresowanej do przeoratu morawskiego joannitów, któremu zatwierdza zwierzchnictwo nad domem poznańskim. Być może jest to właśnie poznański egzemplarz tego dokumentu. Analogiczna bulla z tego samego roku, poddająca zwierzchnictwu domu morawskiego dom stargardzki, zachowała się również w archiwum tego ostatniego (CPD I, nr 246). O częstych przypadkach wystawiania kilku egzemplarzy tego samego dokumentu pisze m. in. Z. Budkowa (Kwart. Hist., 43, 1929, s. 58).

¹³⁵ Por. registry.

¹³⁶ KDW 140, 213, 300, 1143, 1418, 1943. Dokument nr 140 dotyczy komandorii w Niemojewie na Kujawach, która zresztą już w roku 1320 przeszła w posiadanie biskupa chełmińskiego (A. Małecki, *Klasztory*, s. 337). Podobnie dokument nr 300 nie dotyczy domu poznańskiego (por. wyżej). O transumpcie Władysława Jagiełły por. przypis 49 i registry na końcu artykułu.

¹³⁷ Por. objaśnienia do wydania dokumentu na końcu artykułu (nr 4).

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ K. Małczyński (Kilka dokumentów z pierwszej połowy XIII wieku z archiwum joannitów w Orliku, *Sobótka* 12, 1957, nr 3, s. 361) wyciąga z faktu zapisania w poznańskich księgach kapitulnych treści dokumentu Władysława Odonica z roku 1238 (KDW 213) w transumpcie Władysława Jagiełły, mylny wniosek o przechowywaniu tamże oryginału dokumentu Odonica.

¹⁴¹ Tak na przykład w roku 1668 komandor poznański oblatował na grodzie poznańskim bullę Honoriusza II z roku 1218 wystawioną dla templariuszy, których posiadłości potem, jak wiadomo, joannici przejęli (APP, Poznań – ks. grodzkie 195, k. 404)

¹⁴² Por. wyżej.

¹⁴³ APP, Poznań – ks. grodzkie 195, k. 400.

¹⁴⁴ Autorami kopii praskich byli Franz Paul Smitmer i Johann Georg Schwandtner (druga połowa XVIII w.). Por. J. Delaville le Roulx, *Cartulaire général de l'ordre des hospitaliers de S. Jean de Jérusalem*, t. I, Paris 1894, s. CXCVII.

w roku 1777 w grodzie poznańskim¹⁴⁵. Ten ostatni rok jest najpóźniejszą datą występowania dokumentów w Poznaniu. Interesował się wtedy nimi i kilkakrotnie na nie powoływał ówczesny komandor poznański, Bartłomiej Ignacy Stecki¹⁴⁶, będący jednocześnie komandorem domu stwołowickiego koło Nowogródka. On też najprawdopodobniej przewiózł najstarszą część archiwum domu poznańskiego do Stwołowic. Należy przypuszczać, że w Poznaniu pozostały już wtedy tylko dokumenty nowsze, aktualne jeszcze w końcu XVIII w. Po kasacie komandorii stwołowickiej dokumenty dotarły w końcu do działu archiwalnego założonej w roku 1865 Biblioteki Publicznej w Wilnie. Ostatecznie w Wilnie znalazły się oryginały dokumentów wydanych z kopii w KDW pod numerami 29, 30, 37, 104, 117, 433, wraz z nimi zaś dokument z roku 1232 wystawiony dla templariuszy a przejęty po kasacie tego zakonu przez joannitów¹⁴⁷ i krótsza wersja nadania Korytowa. Dwa inne oryginały, mianowicie KDW nr 208 i 344, wraz z grupą dokumentów zagojskich były w wieku XIX własnością inż. Diehla w Krakowie i wraz z jego zbiorami przeszły w posiadanie Archiwum miasta Krakowa¹⁴⁸. Dokumenty wileńskie, wywiezione w roku 1915 przez rząd carski, zniknęły bez śladu¹⁴⁹. Kilka późniejszych transumptów naszych dokumentów przechowywanych było najprawdopodobniej do czasu ostatniej wojny w archiwum kościoła Św. Jana w Poznaniu¹⁵⁰ i podczas wojny uległo zniszczeniu¹⁵¹.

VIII

Regesty najstarszych dokumentów joannitów poznańskich

Układ poszczególnych regestów oparto zasadniczo na wydaniu regestów w Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej Z. Kozłowskiej-Budkowej. Starano się jednak dać możliwie pełny opis oryginałów, zważywszy, że nie były one dotąd publikowane i nie posiadają opisów, a kilka z nich już zaginęło. Opisy oryginałów, jak również wydanie pełnego tekstu dokumentu biskupa Pawła z roku 1218 oparto na zasadach Projektu instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku (Studia Źródłoznawcze 1, 1957, s. 155 n.). Pewne dane do opisu oryginałów dziś zaginionych zaczerpnięto z notatek profesora Stanisława Krzyżanowskiego, zachowanych w sporządzonej przez niego kartotece klisz dokumentów polskich przechowywanych obecnie w Zakładzie Dokumentacji Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Dane te dla odróżnienia od innych ujęto w opisach oryginałów w nawiasy kwadratowe*.

Wykaz instytucji, wydawnictw i prac cytowanych w skróceniu

AAP—Archiwum Archidiecezji Poznańskiej w Poznaniu.

APP Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego w Poznaniu.

BPW Biblioteka Publiczna w Wilnie (obecnie Biblioteka Uniwersytetu im. Kapsukas w Wilnie).

MPPal. Monumenta Poloniae Paleographica, ed. St. Krzyżanowski, z. 1–2, Kraków 1907–1910.

H. Belée, Urkundenregesten zur Geschichte der Stadt Posen [do roku 1399], Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift im Wartheland 1 (1940), s. 1–28.

J. Delaville le Roulx, Cartulaire général de l'ordre des hospitaliers de S. Jean de Jérusalem, t. I–II, Paris 1894.

¹⁴⁵ Np. KDW 29, por. regist nr 1.

¹⁴⁶ O Steckim pisze S. Karwowski, Komandoria, s. 91–97. Wywiezienie dokumentów przypadłoby na lata 1777–1780.

¹⁴⁷ Sygn. nr 6, wydany według późnej kopii w KDW 142.

¹⁴⁸ Por. Katalog Archiwum Aktów Dawnych m. Krakowa, I. Dyplomy pergaminowe, nr 846 i 848.

¹⁴⁹ O wywiezieniu pisze M. Brenszajn, Zbiór rękopisów. Po ostatniej wojnie dokumenty nie wróciły do Biblioteki — por. np. L. Vladimirovas, Vilniaus Universiteto Biblioteka, Vilnius 1958.

¹⁵⁰ S. Karwowski (Komandoria, s. 22 i 38) wspomina, że w archiwum kościoła Św. Jana w Poznaniu znajdowały się w roku 1909 potwierdzenia dokumentu Innocentego III z roku 1201 i Pawła z roku 1218 dokonane przez Jana Jankowicza w roku 1417 oraz transumpt Zygmunta Starego z roku 1544 (por. regesty nr 3 i 4). Sformułowania Karwowskiego są jednak tak niejasne, że nie można mieć pewności, czy chodzi tu o oryginały tych transumptów, czy też tylko o późniejsze jakieś ich odpisy lub kopie.

¹⁵¹ Uwagi powyższe powstały na marginesie prac nad przygotowaniem Kodeksu dyplomatycznego miasta Poznania, które autor prowadził był wraz z dr Hanną Ziółkowską.

* Za udostępnienie fotografii oryginałów dokumentów joannickich i zwrócenie uwagi na notatki prof. S. Krzyżanowskiego, autor wyraża głębokie podziękowanie prof. dr Zofii Budkowej.

- Z. Kaczmarczyk, Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach Kościoła w Polsce do końca XIV wieku. Prace Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. IX z. 2, Poznań 1936.
- St. Karwowski, Komandoria i kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu, Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 36 (1911).
- Z. Kozłowska-Budkowa, Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej, z. 1. do końca wieku XII, Kraków 1937.
- K. Maleczyński, Studia nad dyplomami i kancelarią Odonica i Laskonogiego 1202–1239, Lwów 1928.
- J. Matuszewski, Immunitet ekonomiczny w dobrach Kościoła w Polsce do roku 1381, Prace Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. X, Poznań 1936.
- Описание рукописного отделения Виленской Публичной Библиотеки, z. 3, Вильна 1898.
- G. Sappok, Die Anfänge des Bistums Posen und die Reihe seiner Bischöfe von 968–1498, Leipzig 1937.
- S. Smolka, Mieszko Stary i jego wiek, Warszawa 1881 (reedycja 1959).

Inne skróty

cz.	część	r.	rok
dok.	dokument	Reg.	regist
fot.	fotografia	s.	strona
k.	karta	sygn.	sygnatura
kop.	kopia	t.	tom
ks.	księga	tabl.	tablica
nr	numer	w. (z liczbą arabską)	wiersz
Or.	oryginał	w. (z liczbą rzymską)	wiek
p.	patrz	wg	według
por.	porównaj	Wyd.	wydanie
przyp.	przypis	z.	zeszyt
		zam.	zamiast

1

Poznań, [1187–1193]

Biskup poznański Benedykt zatwierdza joannitom poznańskim nadanie szpitala Św. Michała w Poznaniu uczynione w r. 1187 przez księcia polskiego Mieszka oraz posiadanie dziesięcin *in provincia Costrimensi* nadanych przy fundacji szpitala przez biskupa poznańskiego Radwana.

Or. do 1915 r. w BPW, sygn. nr 1, dziś nieznan. Pergamin [254×201+21 mm] dobrze zachowany, ślady złożeń trzy razy pionowo i raz poziomo. Zakładka zasłania część ostatniego wiersza. Pismo typu kodeksowego, dyktat i ręka przypuszczalnie odbiorcy. Pieczęci brak – pozostało jedno pojedyncze nacięcie na zakładce. Na odwrocie: [*Confirmacio episcopi Benedicti super ecclesia beati Michaelis et hospitalis et decimarum circa Coztsim* (XIII w.) i późniejsze zapiski o treści].

Kop. 1. z 29 VII 1777 w APP, Poznań ks. grodzka 581, k. 229–230, wg Or.; 2. z XVIII w. w kopiariuszu archiwum przeoratu joannitów w Pradze, wg Or.

Wyd. 1. Fot. Or. w MPPal. z. 1, tabl. XVII; 2. KDW I 29 wg Kop. 2 (pod r. 1191?); 3. Delaville le Roulx, Cartulaire I, nr 903 wg Wyd. 2.

Reg. 1. Smolka, Mieszko Stary, s. 476 nr 45 (pod r. 1187); 2. Описание, III, s. 1 nr 1 (pod „2 połowa XII w.”); 3. Budkowa, Repertorium, s. 121 nr 126; 4. Belée, Urkundenregesten, nr 1 (pod r. 1191).

Uwagi: Daty graniczne ustala Budkowa, Repertorium, s. 122, tam też dalsze uwagi. Autentyczność nigdy nie kwestionowana. Spisany przypuszczalnie przez odbiorcę, zbliżony do współczesnych mu dokumentów joannickich Kazimierza Sprawiedliwego dla Zagościa z lat 1170–1175 (MPPal., z. 1, nr IX) i biskupa Żyrosława z około 1189 r. (MPPal., z. 2 nr XXVIII). O dziesięcinach w opolu kostrzyńskim (Kostrzyn pod Poznaniem) i biskupach poznańskich Radwanie i Benedykcie p. uwagi do dok. nr 4. W Wyd. 2 poprawić należy: w. 15 – zam. *Rodouanus* – *Radouanus*; w. 16 – zam. *prefato* – *predicto*; w. 20 – zam. *predicta* – *eadem*; w. 22–23 – zam. *inconvulsa* – *inconcussa*.

2

Lateran, 9 IV 1193

Papież Celestyn III zatwierdza joannitom poznańskim nadanie szpitala w Poznaniu dokonane na prośbę biskupa poznańskiego Benedykta przez księcia polskiego Mieszka, który wraz z biskupem poznańskim Radwanem ufundował niegdys ten szpital.

Or. do 1915 r. w BPW, sygn. nr 2, dziś nieznan. Pergamin [177×135+16 mm] dość mocno zniszczony, ślady złożeń trzy razy pionowo i raz poziomo. Zakładka zasłania nieco ostatni wiersz. Bulli brak, pozostały trzy nacięcia w zakładce. Na odwrocie: [późne notatki o treści].

Kop. z XVIII w. w kopiariuszu archiwum przeoratu joannitów w Pradze.

Wyd. 1. KDW I 30, wg Kop. (pod r. 1192); 2. Delaville le Roulx, Cartulaire, I, nr 944, wg Wyd. 1 (pod r. 1192).

Reg. 1. Smolka, Mieszko Stary, s. 477, nr 52 (pod r. 1192); 2. Ph. Jaffé, Regesta Pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum MCXCVIII, t. II, Lipsiae 1888, nr 16981; 3. Описание, III, s. 1 nr 2; 4. Budkowa, Repertorium, s. 126 nr 132; 5. Belée, Urkundenregesten, nr 2.

Uwagi: Literatura i uwagi u Budkowej, Repertorium, s. 126. Autentyczność nigdy nie kwestionowana. Dokument datowany tylko latami pontyfikatu (*pontificatus nostri anno secundo*) liczonymi najprawdopodobniej od koronacji papieża. Za r. 1193 a przeciw r. 1192 podawanemu przez Wyd. 1 przemawiają analogiczne dokumenty Celestyna III wydane w tych samych dniach dla innych odbiorców (KDW I 31 i 32; Jaffé, Regesta Pontificum Romanorum, II, nr 16980 i n.). W Wyd. 1 poprawić należy: w. 3 – zam. *reverendi – carissimi*; zam. *M. nobilis viri illustris – nobilis viri M. ducis*; w. 4–5 – zam. *Radovano – R.*; w. 6 – zam. *eis (vacuum) – eis caritatis*; w. 8 zam. *molestiam – violenciam*; w. 15 – zam. *II – secundo*.

3

Segni, 2 VIII 1201

Papież Innocenty III zatwierdza joannitom poznańskim nadanie przez biskupa poznańskiego Arnolda prebendy w katedrze poznańskiej.

Or. do 1915 r. w BPW, sygn. nr 3, dziś nieznany. Pergamin [190×159+21 mm] dość dobrze zachowany, ślady złożenia trzy razy pionowo i raz poziomo. Pismo drobne, dyplomowe, z kancelarii wystawcy, identyczne z innymi dokumentami Innocentego III wystawionymi dla odbiorców polskich w Segni. Bulli brak, wg opisu z 1417 r. (por. Kop. 2) wisiała *vera bulla plumbea in filiis sericis glauci et brunatici coloris*. Na odwrocie: [*De prebenda Poznaniensis* (XV w.) i inne późniejsze zapiski o treści].

Kop. 1. z 23 VI 1417 w transumpcie notarialnym kanonika i oficjała wrocławskiego Jana Jankowica z Namysłowa i retransumpcie Ernesta ze Szlenic w Pradze 18 I 1537 w kopiariuszu archiwum przeoratu joannitów w Pradze; 2. jak Kop 1 – transumpt piętnastowieczny potwierdzany kilkakrotnie w wiekach XVI i XVII w APP, Poznań ks. grodzka 195, k. 416, w obliczu z 23 IV 1668 (por. dok. nr 4, Kop. 4).

Wyd. 1. KDW I 37 wg Kop. 1; 2. Delaville le Roulx, Cartulaire, II, nr 1149, wg Wyd. 1.

Reg. 1. Описание, III, s. 1 nr 3 (pod r. 1202); 2. Smolka, Mieszko Stary, s. 478 nr 61; 3. Belée, Urkundenregesten, nr 3.

Uwagi: Autentyczność nigdy nie kwestionowana. A. Potthast, Regesta Pontificum Romanorum, Berlin 1874, nie zna tego dok. Data zgodna z miejscem pobytu papieża w tym czasie. Dok. przejmuje przypuszczalnie duży fragment z zaginionego dziś dok. biskupa poznańskiego Arnolda, na który się powołuje. Biskup Arnold II panował w latach 1196–1211 (J. Nowacki, Dzieje archidiecezji poznańskiej, t. I, Poznań 1959, s. 672), tak więc datę nadania prebendy ustalić można na lata 1196–1201. W Wyd. 1 poprawić należy: w. 3–4 – zam. *Poznaniensis – Postnaniensis*; w. 8 – zam. *auctoritate apostolica Domui Hospitalis – Domui Hospitalis auctoritate apostolica*; w. 12 – zam. *quarto – IV*.

4

[Poznań], 30 XI 1218
Interpolowany

Biskup poznański Paweł zatwierdza nadania poczynione na rzecz poznańskiego domu joannitów przez swoich poprzedników, biskupów Radwana, Benedykta i Arnolda.

Or. do 1915 r. w BPW, sygn. nr 4, dziś nieznany. Pergamin liniowany [386×317+35 mm] dobrze zachowany, ślady złożenia trzy razy pionowo i trzy razy poziomo. Pismo drobne, dyplomowe, ręka i dyktat odbiorcy. Pieczęci brak, w XV w. wisiały dwie pieczęcie w mandorle – biskupa Pawła i kapituły poznańskiej w wosku żółtym na sznurach brunatnych (por. Kop. 2). Na odwrocie: [*Confirmacio episcopi et capituli super ....* (dalej zatarte) z XV w.].

Kop. 1. jak dok. nr 3 Kop. 1, niezgodna w szczegółach z Or.; 2. potwierdzenie Zygmunta Starego z 15 III 1544 w Piotrkowie transumptu notarialnego Or. przez Wincentego Jordana kanonika i kanclerza wrocławskiego z 4 III 1436 we Wrocławiu, w odpisie w AGAD, ks. metryki koronnej 66, k. 258^v; 3. potwierdzenie Zygmunta Starego z 15 III 1544 (por. Kop. 2) w odpisie w AAP, Kapituła Metropolitalna CP 5 (tzw. liber privilegiorum E) cz. 2, k. 4–4^v; 4. Transumpt notarialny Jana Jankowica (por. Kop. 1) potwierdzany kolejno przez Philiberta de Naillaco, wielkiego mistrza joannitów (3 IX 1517) i Jana Pawła Castellar wielkiego mistrza joannitów (26 XII 1649) w obliczu w APP, Poznań ks. grodzka 195, k. 416, zgodna z Or.

Wyd. 1. J. Łukasiewicz, Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach, t. I, Poznań 1838, s. 263–264, wg Kop. 4 z wieloma błędami; 2. KDW I 104 wg Kop. 1 (?).

Reg. 1. Описание, III s. 1 nr 4; 2. Belée, Urkundenregesten, nr 4.

Tłumaczenie: A. Krzyżanowski, Zarys dziejów zakonu maltańskiego w Polsce, w: Album Warszawskie, Warszawa 1845, s. 197 i n. z wieloma błędami.

Uwaga: Ze względu na duże rozbieżności między dotychczasowymi Wyd. a Or. podano pełny tekst dok.

In nomine patris et filii et spiritus^a sancti. Amen. Paulus dei^b gratia^c Poznaniensis episcopus^{d1} magistro et fratribus Ierosolimitani hospitalis² in perpetuum. Quia certum est^f aliquociens | immo multociens evenisse ut res satis bene dispositas et virorum sapientum approbatas examine mater oblivionis reduceret in ambiguum vetustas unde lites et iurgia | dissensiones et incommoda solent exoriri, ad hec et consimilia devitanda ut elemosinarum, oracionum, vigiliarum participacionem aliquam valeamus adipisci, ecclesiam beati | Michaelis et hospitale in Poznan³ quod Radovanus predecessor noster⁴ bone memorie cum duce Mescone⁵ noscitur instaurasse et de quibusdam decimis, rebus et possessionibus ecclesie nostre dotasse, sicut a tempore ipsius ecclesia predicta sive hospitale tenuit, et sicut a donacione tempore antecessoris nostri Benedicti⁶ quarti ante nos^f vobis facta, usque ad vos | pacifice possedistis, vobis et per vos domui prefate hospitalis Ierosolimitani, de consensu tocius capituli ecclesie nostre, cum omnibus pertinenciis suis de iam dicta ecclesia nostra | procedentibus. Videlicet ecclesia beati Michaelis supradicta et hospitali iuxta Poznan prenominato, cum sanctuariis et servis asscripticiis⁷ si qui fuerint ecclesie nostre, et cum decimis in | villis vestris⁸ que sunt: Milostovo⁸, Andreovo⁹, Wigonovo¹⁰, apud hospitale¹¹, <Velike^{h12}, Zuchilezⁱ¹³>, Obezerze^{j14}, Lipniza^{k15} cum servis asscripticiis, et decimis quorundam aliarum vil|larum quarum nomina sunt hec: Vitcoviz^{l16}, ¹⁷Jagodno^m, Sanniciⁿ, Ruska^o, Gorka^p, Glinka, Cozsutovo^f, Clersovo^s, Cirlnelino^t, Jarognieuz^{u18}, et ^vomnibus aliis^w, si que fuerint | hiis autem^x, omnibus renunciamus et de omni iure nostro et actione, quod vel quam ecclesia nostra contra ecclesiam predictam seu hospitale habuit vel habere potuit, cedimus bona fide. | Et prebendam in ecclesia nostra sepedicta, sicut eam beate memorie antecessor noster Arnoldus¹⁹ secundus ante nos^y, ^zvobis pia liberalitate concessit, ita ut quicquid de expensis vicarii | quem statuetis ibidem contigerit superesse, per manum vestram in subsidium transeat infirmorum^{aa}, de pretaxati tocius capituli ecclesie nostre consensu, cum omni iure suo et cum omnibus | supradictis inviolabili fide donamus et confirmamus, et sicut supra dictum est, de omni cedimus actione. Nomina canonicorum in consensu isto existentium et consencientium | hec sunt: Vitozlaus^{ab} decanus²⁰, Gerardus prepositus²¹, Vittvs custos²², Vincencius cancellarius²³, Bogfalus scolasticus²⁴, ²⁵Fabianus^{ac}, Pribislaus, Robertus, Petreko^{ad}, Petrus, Egidius, | Robertus, Hugo^{ae}, Nicolaus, Gerassius, Iacobus, Iohannes, Adam, Iohannes, Borkaardus^{af}, Nicolaus²⁶. Hec autem omnia que supradiximus de nominatorum canonicorum | sepedicto consensu vobis et domui vestre iure perpetuo concedimus possidenda, et ut hec omnia rata et inconcussa permaneant et confirmacio sive donacio huiusmodi in posterum non valeat infirmari, presentem paginam sigillorum nostrorum atestacione dignum duximus roborandam. Quisquis autem hoc immutare vel infringere attemp | taverit, anatema sit. Actum anno Dominice Incarnacionis M^o.CC^o.XVIII, II Kalendas Decembris, testes autem: ²⁷Albertus sacerdos, Simon^{ag}, Philipus, Rodgerus^{ah}, | Eusebius, Arnoldus, Stephanus, ^{ai}Blasius, Nicolaus, Fredericus, Ianicus, Degno^{aj} vicarii, ^{ak}Robertus sacerdos, Garsilius clericus^{al}, Semragdus^{am}, Nicolaus, Iohanes, Flo|rencius, Henricus^{an}, Bartholomeus, Szlaua^{ao}, Iohannes, capellani²⁸, Martinus prepositus de Zedlemin^{ap29}.

^a sp̄c Or.; ^{b-c} nadpisane wspólnie Or.; ^d ep̄c – Or.; ^e nota tyrolska Or.; ^f quarti ante nos episcopi poznaniensis Kop. 1 i 3; ^g nostris Kop. 1 i 3; ^h slovo na razurze ręką zbliżoną do ręki oryginału. Z dawniejszego wyrazu niewyraźnie widoczne duże P pod literą W Or.; ⁱ slovo na razurze ręką zbliżoną do ręki oryginału Or.; ^j Oberowe Kop. 3; ^k brak w Kop. 3; ^l Vriceoviz Kop. 1, Nagarne Kop. 3; ^m na dalszym miejscu w Kop. 3; ⁿ Sanyky Kop. 3; ^o Ruscha Kop. 1, Ruscha Kop. 3; ^p Gorga Kop. 1, Gorca Kop. 3; ^r Cossutowo Kop. 1, brak w Kop. 3. Przed Koszutami – Costrsen Kop. 1, Costrzyn Kop. 3; ^s Clessovo Kop. 1, Closzczewo Kop. 3; ^t Czyrwolino Kop. 3; ^u Wargowo zamiast Jarogniewic Kop. 1 i 3; ^{v-w} aliis nominibus Kop. 3; ^x atque Kop. 3; ^y ante nos episcopus Kop. 1; ^{z-aa} tekst identyczny jak w dok. nr 3 przejęty najprawdopodobniej z dok. biskupa poznańskiego Arnolda lub bulli Innocentego III z r. 1201; ^{ab} Nicolaus Kop. 3; ^{ac} Fabrianus Kop. 3; ^{ad} Petrho Kop. 1, Petrelo Kop. 3; ^{ae} za poprzednim Robertem Kop. 3; ^{af} Burgkardus Kop. 1, Bernardus Kop. 3; ^{ag} brak w Kop. 3; ^{ah} Rotgerus Kop. 1, Velgerus Kop. 3; ^{ai-aj} brak w Kop. 3; ^{ak-ap} brak w Kop. 3; ^{al} Gars filius clericus (!) Wyd. 2; ^{am} Smaragdus Kop. 1; ^{an} Henrichus Kop. 1; ^{ao} Irlava Kop. 1.

¹ Paweł biskup poznański (1211–1242). Por. Sappok, Die Anfänge, s. 99–103.

² W Poznaniu.

³ Dziś kościół pod wezwaniem Św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu. Budynek szpitala stał jeszcze w XIX w. obok kościoła.

⁴ Radwan biskup poznański (1164–1172). Por. W. Semkowicz, Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego w XII wieku, Kwartalnik Historyczny 24 (1910); s. 84; Sappok, Die Anfänge, s. 87–88.

⁵ Mieszko Stary książę wielkopolski (1138–1202).

⁶ Benedykt biskup poznański (ok. 1187–1193), por. Sappok, *Die Anfänge*, s. 91–92. Nadania z czasów jego panowania – p. reg. nr 1.

⁷ Kościół i szpital położone na terenie osady zwanej jeszcze w początkach XX w. Komandorią lub Osadą Św. Jana. Dziś część miasta Poznań.

⁸ Miłostowo. Wyd. 1 identyfikuje je z Miłostowem koło Kwilcza, które w połowie XIII w. należało do klasztoru w Gościkowie (Paradyżu) – KDW 351 i 380. Należy sądzić, że chodzi tu o wieś inną położoną bliżej Poznań, dziś nieznaną.

⁹ Andrzejewo – osada dziś nieznaną.

¹⁰ Wygonowo – osada dziś nieznaną, leżała prawdopodobnie w okolicy Krzesin (por. KDW 718)

¹¹ Apud hospitale – przypuszczalnie chodzi o dziesięcinę z osady koło szpitala Św. Jana (por. przyp. nr 7). Karwowski, *Komandoria*, podobnie Wyd. 2 łączy to określenie z sąsiednim Wygonowem.

¹² Wielkie koło Kiekrza pod Poznaniem. Wieś wpisana na razurze później, uzyskana przez joannitów dopiero po r. 1225.

¹³ Suchylas koło Poznań. Wieś wpisana na razurze później, uzyskana przez joannitów dopiero po r. 1225.

¹⁴ Objezierze koło Obornik.

¹⁵ Lipnica koło Bytynia w pow. Szamotuły.

¹⁶ Prawdopodobnie Witkowice koło Bytynia. Innych nie udało się odnaleźć. Poprzednio, opierając się na przekazie Kop. 1 wydanej w KDW identyfikowano je z Wydzierzewicami koło Kostrzyna (St. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski*, t. II, Poznań 1922, s. 502) albo z Wierzycami koło Czerniejewa w pow. Gniezno (Karwowski, *Komandoria*, s. 9).

¹⁷⁻¹⁸ Jagodno, Sanniki, Rujsce, Górka, Glinka, Koszuty, Kleszczewo, Czerlejo, Jarogniewice, wsie w pobliżu Kostrzyna Wlkp. Dziesięciny z tych wsi leżących w opolu (?) kostrzyńskim (in provincia Costrinensi) nadal szpitalowi biskup poznański Radwan (por. reg. nr 1). Na przynależność tych wsi do opola kostrzyńskiego wskazuje już St. Kozierowski, *Nazwy geograficzne i osadcy ziemi średzkiej*, Poznań 1931, s. 20. Świadczy o tym również ich położenie. Wątpliwości budzić tu może jedynie przynależność Koszut, które ze względu na swoje położenie ciążyły raczej ku opolu gieckiemu. Dziesięciny z Rujsce i Kleszczewa były w posiadaniu szpitala jeszcze w XVI w. (J. Nowacki, *Księga uposażenia diecezji poznańskiej*, Poznań 1950, s. 63, 64 i 69).

¹⁹ Arnold II biskup poznański (1196–1211) i prebenda w katedrze poznańskiej – por. Reg. nr 3.

²⁰ Witosław dziekan poznański występuje w latach 1218–1243. O kolejności listy świadków p. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. I, Poznań 1959, s. 673.

²¹ Gerard prepozyt poznański występuje w latach 1211–1218.

²² Wit kustosz poznański występuje ponadto w 1210 r.

²³ Kanclerz Wincenty, być może identyczny z kanclerzem Władysława Łaskonogiego i arcybiskupem gnieźnieńskim Wincencym z Niałka (por. K. Maleczyński, *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, cz. 1, Wrocław 1951, s. 177).

²⁴ Występuje tylko tutaj.

²⁵⁻²⁶ Kanonicy poznańscy występują tylko tutaj, z wyjątkiem kilku. K. Maleczyński, *Zarys dyplomatyki*, s. 178–179 utożsamia pierwszych czterech z późniejszymi kapelanami Władysława Odonica.

²⁷⁻²⁸ Występują tylko tutaj.

²⁹ Marcin pleban z Siedlemina koło Jarocina występuje tylko tutaj.

5

bez miejsca, 1225

Władysław książę polski syn Mieszka Starego zatwierdza nadanie przez swego ojca joannitom poznańskim wsi Objezierze, Lipnica z przypisańcami. Drużyn z karczmą i targiem, Krzesinki, Miłostowo, Wygonowo, Andrzejewo, zwalniając te wsie od powozu, przewodu, stróży oraz od sądownictwa urzędników książęcych.

Or. do 1915 r. w BPW, sygn. nr 5, dziś nieznaną. Pergamin [243 × 253 + 30 mm], dobrze zachowany, ślady złożeń trzy razy pionowo i raz poziomo. Pismo na pograniczu kodeksowego i dyplomowego, przypuszczalnie z kancelarii wystawcy. [Pieczęcie były cztery, pozostały tylko sznury jedwabne, żółty, żółto-czerwony, żółto-różowy przewleczone każdy przez dwa nacięcia w zakładce. Na odwrocie: *De libertate Obezer et Lipizna* (XIII w.)].

Kop. z XVIII w. w kopiańszu archiwum przeoratu joannitów w Pradze.

Wyd. 1. Fot. Or. – Maleczyński, *Studia nad dyplomami*, tabl. I; 2. KDW I 117 wg Kop.; 3. Delaville le Roulx, *Cartulaire*, II nr 1802 wg Wyd. 2; 4. Maleczyński, *Studia nad dyplomami*, s. 249–252 wg fot. Or.

Reg. 1. Описание, III, s. 1 nr 5; 2. Maleczyński, *Studia nad dyplomami*, s. 240, nr 9; 3. Belée, *Urkundenregesten*, nr 5.

Uwagi: Autentyczność nigdy nie kwestionowana. Dyktatem i pismem zajmował się głównie Maleczyński, *Studia nad dyplomami*, s. 82 i n., widząc w dok. dyktat notariusza książęcego Gerarda. Tam też (s. 249–252) objaśnienie występujących osób. O treści dok. pisze Karwowski, *Komandoria*, s. 10. Objezierze, Lipnica, Miłostowo, Wygonowo i Andrzejewo występują jako własność joannitów już w 1218 r. (por. dok. nr 4, przyp. 8, 9, 10, 14, 15). O przypisańcach w Lipnicy pisze

W. Wolfarth, *Ascripticii w Polsce*, Wrocław–Kraków 1959, s. 153 i 190. Drużyn, dzisiaj wieś koło Grodziska Wlkp., Krzesinki, dziś część miasta Poznań. O immunitacie Laskonogiego dla joannitów por. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy*, s. 266–268 i Matuszewski, *Immunitet ekonomiczny*, s. 403–405.

W Wyd. 2 poprawić należy: w. 4 – zam. *ambigua* – *ambiguas*; w. 6 – zam. *Quodquod* – *quia quod*; w. 7 – zam. *illam* – *illud*; w. 8 – zam. *qui* – *que*; w. 9–10 – zam. *Wladislaus dux Polonie* – *Wlodizlaus dei gratia dux Polonie*; w. 10 – zam. *Mesconis* – *Meseconis*; w. 11 – po *villis* dodać *hiis*; w. 12 – skreślić *Zuchiles*, zam. *Obezer* – *Obezere*, zam. *Lipnica* – *Lipniza*, zam. *Czeresin* – *Prerezin*; w. 13 – powinno być *Milostou*, *Wigonou*, *Andreou*; w. 15 – zam. *Domui Hierosolimitane* – *Domui hospitalis Iherosolimitane*; w. 17 – zam. *povos vel prevod et stroze* – *pouoz videlicet et preuod et stroze*; w. 22 – zam. *insigniri* – *insignire*; w. 25 – zam. *M. CC. XXV.* – *Millesimo Ducentesimo XXV°*.

6

Lateran, 23 III 1238

Papież Grzegorz IX zatwierdza przeorowi i braciom domu joannitów na Morawach zwierzchnictwo nad poznańskim domem joannitów i jego wszystkimi posiadłościami.

Or. w Archiwum Państwowym miasta Krakowa, sygn. dok. nr 847. Pergamin biały, gruby, dobrze wyprawiony, linowany rylcem, 287×232+31 mm, o śladach złożenia dwa razy pionowo i raz poziomo, dobrze zachowany. Zakładka zasłania ostatni wiersz. Pismo dyplomowe, drobne, z kancelarii papieskiej, atrament jasnobrunatny. Pieczęci brak, pozostały czerwone i żółte jedwabne nici przewleczone przez dwa nacięcia w zakładce. Na odwrocie: *Confirmacio super bonis in Poznan* (XIII w.).

Kop. z XVIII w. w kopiarzyszu archiwum przeoratu joannitów w Pradze.

Wyd. 1. KDW I 208 wg Kop.; 2. Delaville 1e Roulx, Cartulaire II, nr 2194, wg Wyd. 1.

Reg. 1. Katalog Archiwum Aktów Dawnych miasta Krakowa, t. I, Dyplomy pergaminowe, Kraków 1907, nr 847; 2. Belée, *Urkundenregesten*, nr 5.

Uwagi. Autentyczność nigdy nie kwestionowana. Potthast, *Regesta pontificum*, nie zna tego dokumentu. Data zgodna z miejscem pobytu papieża w tym okresie. O przynależności domu poznańskiego do prowincji morawskiej por. Karwowski, *Komandoria*, s. 15. Znane są podobnej treści dokumenty Grzegorza IX zatwierdzające zwierzchnictwo Moraw nad domem stargardzkim na Pomorzu (z 19 III 1238) i lubieszewskim na Pomorzu (z 21 III 1238).

W Wyd. 1 poprawić należy: w. 6 – zam. *V–W*; w. 9 – zam. *XII* – *duodecimo*.

7

bez miejsca, 1238
Interpolowany

Władysław syn Odon a książę polski potwierdza joannitom poznańskim nadania swego dziada Mieszka oraz libertacje swego stryja Władysława, które nieznacznie rozszerza.

Or. nieznan.

Kop. z 18 II 1549 w odpisie transumtu Or. przez Władysława Jagiellę z 7 VII 1425 w Kościanie, w AAP Kapituła Metropolitalna CP 5 (tzw. liber privilegiorum E) cz. 2, k. 1^v.

Wyd. 1. KDW I 213 wg Kop.; 2. Delaville 1e Roulx, Cartulaire, II, nr 2180 wg Wyd. 1.

Reg. 1. Małczyński, *Studia nad dyplomami*, s. 237, nr 48 wg Wyd. 1; 2. Belée, *Urkundenregesten*, nr 8 wg Wyd. 1.

Uwagi: Formularz dok. stanowi właściwie wierną kopię dok. Władysława Laskonogiego z 1225 r. (p. reg. nr 5) z pewnymi tylko koniecznymi zmianami (intytulacja, datacja itp). Małczyński, *Studia nad dyplomami*, uważa obydwie dokumenty za wytwór jednego dyktatora. Brak oryginału nie pozwala całkowicie rozstrzygnąć problemu autentyczności dokumentu. Zachowana do dziś szesnastowieczna kopia jest jednak interpolowana, bowiem do wsi wymienionych w dok. Laskonogiego dołączono nowe – Wierzchucin (koło Wronek), Wielkie (p. reg. nr 4, przyp. 12), Skorzęcin (koło Poznań) i Pogorzelicę z przewozem (nad Wartą, na zachód od Pyzdr), do immunitetu zaś zwolnienie od podworowego. Terminus a quo fałszerstwa ustalić można na lata około 1250. Literatura dotycząca dok. – p. reg. nr 5.

W Wyd. 1 poprawić należy: w. 21 – zam. *cure* – *esse*; w. 22 – zam. *alievis* – *alicuius*.

8

Gniezno, 1256

Bolesław książę polski zatwierdza zamianę dokonaną pomiędzy bratem jego Przemysłem a joannitami poznańskimi. Potwierdza także nadane nowym wsiom joannitów zwolnienia, stwierdzając, że leżące w jego dzielnicy wsie Radłowo, Siedlce, Pogorzelica i Bielawy wolne są od przewodu, przewozu, stróży i podworowego oraz od sądownictwa urzędników książęcych.

Or. w Archiwum Państwowym miasta Krakowa, sygn. dok. nr 848. Pergamin biały, żółkły, dobrze wyprawiony, 330××235+40 mm, o śladach złożenia dwa razy pionowo i raz poziomo, bardzo dobrze zachowany. Zakładka zasłania dwa ostatnie wiersze. Pismo drobne, ręka prawdopodobnie odbiorcy, atrament ciemnobrunatny. Pieczęci brak, wisiała jedna, pozostały

resztki żółto-czerwonych nici przewleczonej przez trzy nacięcia w zakładce. Na odwrocie: *Hec est commutatio pro Rogosno et Sedlicz et ecclesia de Obrisko* (XIII w.); *in Posnaw* (XV w.) oraz podobne zapiski z XVII i XVIII w.

Kop. z XVIII w. w kopiańszu archiwum przeoratu joannitów w Pradze.

Wyd. 1. KDW I 344 wg Kop.; 2. Delaville le Roulx, Cartulaire, II nr 2278 wg Wyd. 1.

Reg. Katalog Archiwum Aktów Dawnych miasta Krakowa, t. I, Dyplomy pergaminowe, Kraków 1907, nr 848.

Uwagi: Autentyczność dok. nigdy nie kwestionowana. Pochodzenie z kancelarii odbiorcy zdaje się przyjmować również Maleczyński, *Studia nad dyplomami*, s. 126 przyp. 3. Radłowo — wieś koło Słupcy, Siedlec — wieś koło Kostrzyna Wlkp., Pogorzelica — wieś nad Wartą na zachód od Pызdr, Bielawy — wieś koło Pызdr. O immunitacie Bolesława dla joannitów por. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy*, s. 266–268 i Matuszewski, *Immunitet ekonomiczny*, s. 403–405.

W Wyd. 1 poprawić należy: w. 1 — zam. *et — ac*; w. 3 — zam. *est comes — comes est*; w. 6 — zam. *inveniremus — invenire*; w. 8 — zam. *inviolatam — inviolabilem*; w. 9 — zam. *Premislius — Premizl*; w. 10 — zam. *sancti — beati*; w. 11 — zam. *Obrzyck — Obrizsk*, zam. *Sedlec vocatam — Sedlec vocatur*; w. 12 — zam. *villis et eius asscripticiis — villis eius asscripticiis*; w. 14 — zam. *dicta — ipsa*, po *permutacionis* dodać *positus*; w. 17 — powinno być: *religionem pertinet scilicet Radkouo, Sedlce, Pogorelica*; w. 20 — zam. *servitute — servitutibus*, powinno być również *preuod, pouoz, strosa, poduorowe*; w. 22 — zam. *illa — villa*, zam. *Belavi quam fratribus et iam — Belavi quam tribus iam*; w. 25 — zam. *suppit — suppis*; w. 26 — zam. *eiusdem — ipsis*; w. 28 — zam. *thelonearias eciam vias — thelonea et vias*; w. 29 — zam. *quam futuris — quam a futuris*; w. 30 — zam. *communiri — communire*; w. 32 — zam. *Chrostla — Chroszla*.

9

Gniezno, 25 IV 1268

Bolesław książę polski zezwala joannitom poznańskim lokować wieś Siedlec na tzw. prawie niemieckim.

Or. do 1915 r. w BPW sygn. nr 8, dziś nieznany. Pergamin [230 × 213 + 27 mm] dość dobrze zachowany (drobne, liczne plamy rdzy), o śladach złożenia dwa razy pionowo i dwa razy poziomo. Pismo kodeksowe, przypuszczalnie z kancelarii wystawcy. Pieczęci brak, pozostały trzy dziurki w zakładce po jednej pieczęci. Na odwrocie: [*De Poznan* (współczesne)].

Kop. z XVIII w. w kopiańszu archiwum przeoratu joannitów w Pradze.

Wyd. KDW I 433 wg Kop.

Reg. 1. Описание, III, s. 1, nr 8; 2. Belée, *Urkundenregister*, nr 20.

Uwagi: Autentyczność nigdy nie kwestionowana. O Siedlcu — p. reg. nr 8. W Wyd. poprawić należy: w. 1 — zam. *emerget et dura — emergeret et dura*; w. 3 — po *ideoque* dodać *etas*; w. 5 — zam. *scilicet — subiecte*; w. 6 — zam. *Sedlcze — Sedlce*; w. 7 — zam. *illius — illis*, zam. *adiacentibus — circumadiacentibus*; w. 10 — zam. *dicte ville — ville dicte*, zam. *cuiusquam nobis reservantes preterquam — cuiquam vel nobis preterquam*; w. 11 — zam. *aut — ut*; w. 14 — zam. *quodque, quod iuris — quicquid quoque iuris*; w. 19 — zam. *prefate — prehabite*.

Les plus anciennes chartes de la maison des hospitaliers de Saint Jean à Poznań

La maison des hospitaliers de Saint Jean à Poznań fut une des plus anciennes fondations de ce genre en Pologne. Les hospitaliers de Saint Jean avaient été appelé dans cette ville par Mieszko le Vieux, duc de Grande Pologne. On adoptait jusqu'à présent, comme date de leur venue, l'année 1187 ou 1170. Après avoir examiné toutes les transmissions documentaires, l'auteur se prononce définitivement pour l'année 1187, en estimant que l'année 1170 est celle de la fondation à Poznań de l'hôpital, remis plus tard aux hospitaliers de Saint Jean.

Nombre des anciens diplômes de la maison des hospitaliers à Poznań, datant de 1190 à 1268 environ, furent publiés dans le Codex diplomaticus Poloniae Maioris en 1877, uniquement sur la base de copies tardives, des XVIe et XVIIIe siècles, conservées aujourd'hui encore dans les archives de Prague et Poznań. Les originaux de ces chartes étaient conservés d'abord dans les archives des hospitaliers à Poznań. Il n'est pas exclu que les seconds exemplaires de nombre d'entre eux se trouvaient, déjà au XIIIe siècle, dans les archives de la prieuré morave des hospitaliers, dont relevaient les maisons polonaises. Dans la seconde moitié du XVIIIe siècle, les originaux de Poznań furent probablement transmis à la commanderie des hospitaliers de Saint Jean à Stwołowice en Lithuanie. Après la suppression de l'ordre au XIXe siècle, la majorité des originaux fut gardée à la section des manuscrits de la Bibliothèque publique de Wilno, d'où ils disparurent en 1915 sans laisser trace. Seules furent conservées les photographies des originaux, faites, au début du siècle présent, par Stanislas Krzyżanowski préparant la publication Monumenta Poloniae Palaeographica.

Deux de ces documents — du duc Ladislas Jambes-Gêles, de 1225, et du duc Ladislas Odonic, de 1238 — contiennent un dictamen identique. L'analyse de leur rapport réciproque démontre que le diplôme postérieur, connu aujourd'hui uniquement par une copie du XVIe siècle, fut rédigé au scriptorium du destinataire strictement d'après la teneur d'un privilège antérieur délivré par la chancellerie ducale. L'auteur réussit également à découvrir dans le texte, connu aujourd'hui, de la charte de 1238 plusieurs interpolations augmentant le nombre des villages constituant soi-disant la propriété de l'hôpital, ainsi que le nombre des immunités concédées.

La troisième des chartes analysées représente le diplôme de l'évêque de Poznań, Paul, en date de 1218, contenant la confirmation de toutes les dîmes payées aux hospitaliers de Saint Jean dans cette ville, ainsi que la ratification de la prébende reçue à la cathédrale de Poznań pour les années 1196—1201. Cette charte représente, elle aussi, une production du destinataire, s'étant servi de plusieurs documents plus anciens se trouvant, en 1218, à l'hôpital. L'étude de ce diplôme permet de déceler, ici également, une interpolation insignifiante dans l'original, consistant en inscription à l'endroit du grattage de deux villages n'appartenant point encore, en 1218, aux hospitaliers. Il fut possible ainsi d'établir le texte authentique du document, sensiblement déformé dans les publications par les interpolations et les fautes des copistes postérieurs. Ce texte est annexé au présent article. L'auteur s'occupe aussi d'un texte transmis au XVe siècle par Jean Długosz dans ses *Annales*. Ce texte provient du document de l'évêque Paul et traite de la fondation et de la dotation initiale de la maison de Poznań. L'auteur explique la présence de données erronées, concernant tant la date de la venue des hospitaliers de Saint Jean à Poznań que la description de leur dotation. L'établissement de la teneur exacte des transmissions sur des origines de l'hôpital, permet également de connaître l'état de ses revenus à la fin du XIIe et au début du XIIIe siècle.

L'analyse des chartes posnaniennes mena à la découverte dans Poznań des rudiments d'une chancellerie des hospitaliers de Saint Jean, d'où étaient issus la majorité des diplômes établis à Poznań. On réussit aussi à établir plusieurs traits caractéristiques des documents provenant du scriptorium de cet ordre en Pologne à la limite du XIIe et du XIIIe siècles. Tous ces titres (de Poznań, de Zagość, de Silésie) possèdent un dictamen pour la plupart rudimentaire, des formules d'invocation et de malédiction semblables, et adoptent souvent à la lettre des fragments des documents plus anciens. Dans nombre de cas ces titres ne sont point datés. Ce dernier trait est observé aussi dans beaucoup de documents des maisons des hospitaliers tchèques et moraves, avec lesquelles les maisons polonaises entretenaient, déjà probablement au XIIe siècle, des relations assez étroites. Dans la première moitié du XIIIe siècle l'organisation commune est déjà attestée. Cela ne manque pas de jeter une certaine lumière sur le lieu de provenance des hospitaliers polonais de Saint Jean, qu'il faut chercher en Bohême, ou bien ensemble avec les hospitaliers tchèques à Jérusalem même*.

Tłumaczył Władysław Dernałowicz

* La première partie de cette étude a été publiée dans le volume VIII des *Commentationes*, en 1963.